

Czeglédi Pál

Szellemi muníció internetkalóznak

(Michele Boldrin–David K. Levine: *Against Intellectual Monopoly*. Cambridge University Press, Cambridge, UK 323 p.)¹

Mancur Olson, a 19. század egyik nagy közgazdásza úgy vélte, hogy a jó kutatási stratégia, ha egyszerű, de erős kijelentéseket fogalmazunk meg (Oates et al. 2000:793,795). Ezen a vizsgán Michele Boldrin és David K. Levine biztosan átment *Against Intellectual Monopoly* című könyvével, hiszen nem kevesebbet állítanak, mint azt, hogy a szerzői jogok és a szabadalmi jogok nélkül a világ innovatívabb és jobb lenne. A szellemi tulajdonjogok e két fajtája nem szükséges, hanem szükségtelen rossz. Az erős állítás természetesen akkor lesz igazi állítás, ha azt tudományos igénnyel alá is tudjuk támasztani. De a szerzőknek ez is sikerül.

Nem, Boldrin és Levine nem a szabad fájlmegosztást pártolók szószólói, és nem is a pálya szélére szorult vagy szorított heterodox közgazdászok. Michele Boldrin és David K. Levine a Saint Louis-i Washington Egyetem professzorai, és olyan lapokban publikálnak, mint az *American Economic Review* vagy a *Journal of Monetary Economics* (Boldrin–Levine 2002, 2005, 2008)². Most az érvelést közgazdasági technika nélkül, a lehető legkevesebb szakzsargonnal, laikusok számára is érthető formában foglalják össze. Igaz, ennek az az ára, hogy sok esetben átesnek a ló másik oldalára, és az érvelés már-már túlságosan is laza és anekdotikus.

Állításaikat azonban érdemes komolyan venni, hiszen korunk egyik legszilárdabbnak hitt közgazdaságtudományi tabuját döntögetik. Tagadják, hogy az innováció és az emberi kreativitás virágzásához szükség lenne szellemi tulajdonjogokra; sőt ennél is tovább menve azt állítják, hogy ezek inkább visszafogják az emberiség kreativitásában rejlő lehetőségek kibontakozását. Olyan állításokat kérdőjeleznek meg, amelyek a növekedésméletben és a jog közgazdasági elemzésében szinte evidenciaként hangzanak. Tankönyvi tételnek számít például az, hogy ezek az intézmények igen jelentős szerepet játszottak abban, hogy Nyugat-Európában megkezdődhetett a gazdasági növekedés korszaka (Jones 2002:86–91). Ezért talán nem túlzás intellektuális merészségnek nevezni ennek kategorikus tagadását.

Czeglédi Pál adjunktus a Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karán. E-mail: pal.czegledi@econ.unideb.hu

¹ A könyvismertetés elkészülését az Országos Tudományos Alapprogramok (OTKA) is támogatta (67 713. számú szerződés).

² Magyarul is jelent meg cikkük 2005-ben a *Közgazdasági Szemlében* (Boldrin–Levine 2005).

A könyv egyik nagy erőssége az érvelést illusztráló példák sokasága. Az érvelés első lépéséhez tartozó 2. fejezetben a példák mind arra irányulnak, hogy megmutassák, szerzői jogok hiányában sem halna ki a művészet és az újtókedv. Ilyen példa a szoftverpiac 1981 előtti állapota (előtte a szoftverek nem tartoztak a szabadalmi jog hatálya alá), a nyílt forráskódú szoftverek mai piaca, az európai szerzők amerikai piaca a 19. században (amikor Amerikában rájuk nem vonatkozott a szerzői jog), de kis mértékben ilyen a pornóipar is, mert a szerzői jogok kikényszerítése a társadalmi elutasítottság miatt itt sokkal nehezebb, mint máshol.³

A 3. fejezetben ugyanezt megismétlik a szabadalmakkal kapcsolatban. Itt azt a hipotézist fejtik ki, hogy a szabadalmak elszaporodása azokra az érett iparágakra jellemző, amelyekben a kezdeti innovativitás már lecsökkent, s a piacon lévő vállalatok a szabadalmakat próbálják felhasználni arra, hogy az újak belépését akadályozzák, vagy a versenytársait kiszorítsák.

Az intellektuális monopólium tehát nemcsak szükségtelen, de rossz is. S hogy miért rossz, azt a 4. és az 5. fejezetben fejtik ki részletesen, külön-külön fejezetet szánva itt is a szabadalmaknak és a szerzői jogoknak. A szabadalmak költsége, állítják Boldrin és Levine, nem csupán a monopólium létéből származó statikus holtteher-veszteség, hanem ennél sokkal több, mert a járadékvadászatnak csak a szabadalmakra jellemző formáihoz vezet. Az egyik ilyen szabadalomspecifikus forma az, hogy a vállalatok szabadalmakkal „bélelik ki” magukat, arra az eshetőségre készülve fel ezzel, hogy – önkéntelenül – megsértik egy másik vállalat szabadalmát.⁴ A felhalmozott szabadalmak ugyanis fenyegetést jelentenek a többiek számára, akik így óvatosabbak lesznek saját szabadalmi jogaik érvényesítésében. A szabadalmak tehát a szerzők álláspontja szerint inkább az egymás ellen folytatott, közgazdasági szempontból járadékvadász erőforrás-pazarlásnak minősülő jogi háború eszközeiül szolgálnak, mintsem az innováció ösztönzőiként.

Boldrin és Levine könyve arra ösztökél minket, hogy gondoljunk újra át néhány olyan mikroökonómiai alapigazságot, amelyet el szoktunk felejteni, amikor a szellemi tulajdonjogokról van szó. Ha a dinnyetermelő bevételeinek elegendő az alternatív költségeket fedezni a bevételből ahhoz, hogy az optimális dinnyemennyiséget termelje meg, a feltalálónak vagy a művésznek miért kellene többet? A magántulajdon azt jelenti, hogy a saját dinnyéjével mindenki azt tesz, amit akar. A szellemi alkotások piacán a tulajdonjogok eszerint akkor vannak védve, ha a saját példányával (könyvpéldányával, CD-lemezével, mp3 file-jaival) mindenki azt tesz, amit akar: a dinnyemagból mindenki nevelhet magának dinnyét, ha akar, így az általa vásárolt könyvet mindenki lemásolhatja és eladhatja, ha akarja. A szellemi tulajdonjog ebben a megközelítésben nem a tulajdonjogoknak, hanem azok megsértésének egy formája, hiszen az eredeti alkotó számára beleszólást enged abba, hogy más hogyan rendelkezik saját tulajdona felett.

A 6. fejezetig az érvelés negatív: a szerzők a deduktív logika és az esettanulmány jellegetű példák keverékéből álló érvelésüket annak rendelik alá, hogy tagadják a szabadalmak és a szerzői jogok szükségszerűségét. Csak a 6. fejezetben fejtik ki azt, hogy miért van ez így, vagyis itt írják le azt, hogy miért működne innovatív módon a piac szabadalmak és

szellemi tulajdonjogok nélkül is. Röviden, az innovációból származó járadék azért nem nulla e mesterséges monopóliumot fenntartani kívánó jogi eszközök nélkül sem, mert az innováció megvalósításához mindig olyan erőforrások kellene, amelyek szűkösek. Az erőforrásoknak ez a relatív szűkössége viszont biztosítja az innováció létrejöttéhez szükséges járadékot. E szűkösség számos formában jelentkezhet: az ingyenes letölthető programokhoz is érteni kell valakinek, akihez lehet fordulni valamilyen probléma esetén, az ingyenesen letölthető zene előadóját is meg szeretnénk hallgatni a koncerten stb. Lehet, hogy az információ, az ötlet lemásolásának határkölsége gyakorlatilag nulla, de ha értéket akarunk belőle teremteni, olyan erőforrásokra van szükségünk, amelyek szűkösek, s ez biztosítja az alkotó kompetitív járadékát. Ez sokszor, mint az mp3 és a koncert, vagy a film és a reklám esetében valamilyen kiegészítő jószág értékesítését jelenti.

A 7. fejezetet az ellenérvek cáfolatának szentelik, a növekedésmélet bevett innovációmodelljét véve tüzetes kritika alá. A legfontosabb érvük az, hogy az imitáció határkölsége nem nulla, mert érték nem az ötlet ismeretéből származik, hanem abból, hogy az ötletet meg is tudjuk valósítani; ehhez pedig tőke és szakértelem kell, ami szűkös. Ha az ötletek nem utaznak ingyen és végtelen sebességgel a Föld körül, ahogy a standard modell feltételezi, akkor az elsőségből járadék keletkezik, annál nagyobb, minél nagyobb a piac. Igen, az internet és a kommunikáció szédületes mértékben fejlődő technológiái csökkentették a másolás költségeit, ugyanakkor az innováció költségeit is csökkentették, és nem utolsósorban megnövelték a piac méretét, így az innovációból származó kompetitív járadék nem feltétlenül csökkent. A piac méretének napjainkban zajló növekedése így nem a szabadalmak és szerzői jogok lejáratának meghosszabbítását, hanem megrövidítését indokolják.

Ahhoz képest, hogy a szerzők álláspontjával szemben tulajdonképpen csaknem az egész közgazdasági szakma áll, nem időznek túl sokáig az ellenérvek megvitatásánál. Ugyanakkor, ha visszatekintünk a közgazdaságtan történetére, Boldrinék nincsenek egyedül. A szerzők maguk is sokszor hivatkoznak *George Stiglerre (1956)*, aki az „elejétől fogva” tagadta azt a schumpeteri tézist, hogy az innovációhoz monopóliumra van szükség. Hivatkoznak *Arnold Plantra (1932)* *Ronald Coase* tanárára is, aki hozzájuk hasonló véleményen volt a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatban. De idézhették volna *Friedrich Hayeket (1988[1992])* is, akinek a verseny és az innováció kapcsolatáról alkotott álláspontja igen hasonló volt a szerzőkéhez, ugyanakkor igen keményen fogalmazott a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatban.⁵

A 8. fejezet újabb bizonyítékokat szolgáltat arra nézve, hogy nem elég, hogy szabadalmak és szerzői jogok nélkül is lenne innováció, de ezek az intézmények még vissza is fogják azt. A bizonyítékok egy része megint inkább anekdotikus, mint szisztematikus, de továbbviszik a könyv érvelését. Az egyik fontos új szempont a földrajzi dimenzió: az országok (kormányok) közötti verseny ugyanolyan rossz egyensúlyhoz vezethet a szellemi tulajdonjogok tekintetében, mint amilyenhez a kereskedelmi háborúk. Példa erre az Európai Unió és az Egyesült Államok esete, amelyek egymás példáit átvéve folyamatosan szigorítják a szellemi tulajdonjogi rendszert. A másik új lépés a párhuzamosságok költ-

³ Az állami beavatkozás egyéb formáit is nehezebb itt elfogadtatni. Egy percre sem vette komolyan egyik amerikai politikus sem Larry Flyntnek, a Hustler tulajdonosának azon kérését, hogy az autóiparhoz hasonlóan a pornóipar is „mentsék ki” (CNN, 2009. január 8.).

⁴ A Microsoft például havonta 1000 szabadalmat jegyeztet be (80.).

⁵ „[P]ontosan azok az intellektuelek, akik általában hajlanak a tárgyi tulajdon azon formáit megkérdőjelezni, amelyek nélkülözhetetlenek a termelés anyagi eszközeinek hatékony szervezéséhez, váltak bizonyos nem anyagi jellegű tulajdonjogok lelkes támogatóivá. Ezeket a szellemi tulajdonra vonatkozó jogokat – például az irodalmi alkotásokhoz és a technológiai újításokhoz fűződő tulajdonjogokat (azaz a szerzői jogokat és a szabadalmakat) – az utóbbi időben találták ki” (Hayek 1992[1988]:43).

ségének kimutatása. A nagy felfedezésekhez vezető kutatások általában egymás eredményeire építenek és egymással párhuzamosan zajlanak. A szabadalmi rendszer viszont azt eredményezi, hogy a folyamatnak az egész haszna azt illeti, aki elég ügyesen tud lobbizni a szabadalmi hivatalnál annak érdekében, hogy az ő nevére jegyezzék be azt a szabadalmat, amelyhez egyébként nagyon keveset tett hozzá.

A 9. fejezetben egyetlen iparágat, a gyógyszeripart vesszük tüzetesebben szemügyre. Azért éppen a gyógyszeripart, mert a szerzők szerint, itt a piaci szerkezet és az innováció jellege elég közel áll ahhoz, amelyet az elméleti kutatók elképzelnek annak igazolására, hogy szabadalmakra szükség van: nagyon nagyok a kutatás fix költségei, és az állandó hozadékra vonatkozó feltevések is teljesülni látszanak. Most már senkit nem lep meg a szerzők állítása, miszerint a szabadalmak nem ösztönzik a társadalmilag hasznos innovációt itt sem, hanem visszafogják azt. A történelmi tények azt mutatják, hogy vegyipar és a gyógyszeripar ott fejlődött gyorsabban, ahol szabadalmak nem voltak, vagy gyengébb fajtájúak voltak érvényben (Svájc, Németország és Olaszország szemben az Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával vagy Franciaországgal), a mai piacon pedig a kutatásra szánt erőforrások nagy része a versenytársakéhoz kísértetiesen hasonló gyógyszerek kifejlesztésére és korrupcióra, egyszerűen járadékvadászatra megy el.

Mindezek után nem lepődünk meg azon sem, hogy a szerzők végkövetkeztetése szerint (277. o.) „az egyetlen társadalmi szempontból felelős lépés az, ha eltöröljük a szellemi tulajdonjogokat”. Ennek ellenére nem javasolják ezen intézmények azonnali eltörlését két ok miatt. Egyrészt azért, mert politikailag nem lenne megvalósítható, másrészt pedig azért, mert a szellemi tulajdonjogok köre épült intézményrendszer bonyolultsága miatt még nagyobb kárt jelentene előkészítetlen eltörlésük, mint a létük. Az utolsó fejezetet arra szánják, hogy felvázoljanak néhány lehetséges gazdaságpolitikai opciót, amelyek nem állnak össze semmilyen koherens programmá, de valószínűleg nem is ez volt a szerzők célja. Természetesen először is azt javasolják, hogy ne tegyünk több kárt: ne engedjük e jogokat tovább terjeszkedni és szigorodni. A lebontásban pedig fokozatosságot javasolnak, amit a jogok „gyengítésével” lehetne kezdeni, például a párhuzamos innovációk megengedésével, a szabadalmak bejegyzés előtti megtámadhatóságának engedélyezésével, vagy az időtávuk csökkentésével. A következő lépés az lehetne – mondják a szerzők –, ha a szellemi tulajdonjogokat csak a magánszerződéseknek megfelelő módon kényszerítenék ki. Arra nem térnek ki, hogy ez hogyan működne egy olyan program részeként, amelynek a végén teljes mértékben eltörlik e jogokat. Nehéz elképzelni, hogy egy ilyen erős lobbierdeket sértő döntés ne válna az érdekcsoportok prédájává. Ugyanakkor többször is rámutatnak arra, hogy sokszor maguk a jogtulajdonosok jönnek rá arra, hogy létezik jobb megoldás is a szabadalom vagy a szerzői jog helyett. Feltéve, hogy a szerzők által képviselt álláspont helyes, én egyéb módszerben nemigen bíznék.

Hivatkozások

- Boldrin, M. – Levine, D. K. (2002): *The Case Against Intellectual Property*. American Economic Review 92.2:209–212.
- Boldrin, M. – Levine, D. K. (2004): *Rent-seeking and Innovation*. Journal of Monetary Economics 51. 1:127–160.
- Boldrin, M. – Levine, D. K. (2005): *Innováció – a verseny szemszögéből*. Közgazdasági Szemle 52. 6:537–555.
- Boldrin, M. – Levine, D. K. (2008): *Perfectly Competitive Innovation*. Journal of Monetary Economics 55. 3:435–453.
- CNN, 2009. január 7. *Porn moguls ask for bailout*.
<http://edition.cnn.com/video/data/2.0/video/business/2009/01/08/rowlands.us.porn.industry.bailout.cnn.html>
- Hayek, F. A. (1988[1992]): *A végzetes önhiúság. A szocializmus tévedései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Oates, W. – Oppenheimer, J. – Schelling, Th. C. (2000): *Remembering Mancur Olson*. Southern Economic Journal 66.3:793–800.
- Plant, A. (1934): *The Economic Theory Concerning Patents for Inventions*. *Economica*, New Series 1. 1. 30–51.
- Stigler, G. (1956): *Industrial Organization and Economic Progress*. In: White, L. D. (ed.): *The State of the Social Science*. University of Chicago Press, Chicago.
http://www.econ.umn.edu/~mboldrin/Papers/stigler_1956.doc. Letöltve: 2009. július 31.